

TAK TO BYLO TEHDY A TAM

Bohuslav Andrš

Tak to bylo tehdy a tam

Vyšlo také v tištěné verzi

Objednat můžete na
www.cpress.cz
www.albatrosmedia.cz

Bohuslav Andrš

Tak to bylo tehdy a tam – e-kniha
Copyright © Albatros Media a. s., 2021

Všechna práva vyhrazena.
Žádná část této publikace nesmí být rozšiřována
bez písemného souhlasu majitelů práv.

ALBATROS **MEDIA**

Tak to bylo tehdy a tam

Tak to bylo tehdy a tam

**Ruští Češi na bojištích
druhé světové války**

Bohuslav Andrš

© Bohuslav Andrš, 2021

ISBN tištěné verze 978-80-264-3726-0

ISBN e-knihy 978-80-264-3733-8 (1. zveřejnění, 2021) (epub)

ISBN e-knihy 978-80-264-3734-5 (1. zveřejnění, 2021) (mobi)

ISBN e-knihy 978-80-264-3732-1 (1. zveřejnění, 2021) (ePDF)

Obsah

<i>Několik slov úvodem</i>	9
1. Na černomořském pobřeží Ukrajiny	11
2. Léta 1941–1943	22
3. V československém armádním sboru	46
4. Samostatná průzkumná rota	71
5. Urychlené ukončení výcviku	85
6. Křest ohněm	95
7. Hranice na dosah	113
8. Na Slovensku	133
9. Ženy na frontě	147
10. V sovětské armádě	165
11. Od Dněstru k Muru	174
12. V předvečer konce války	207
13. Konec války	216
14. Návraty	226
15. Co tomu předcházelo	240
16. A po letech...	260
<i>Slovo závěrem</i>	267
<i>Vybraná cizí a nářeční slova</i>	268
<i>Prameny a literatura</i>	270

Několik slov úvodem

Dlouho jsem se rozmýšlel, zda bych se neměl pokusit o vylíčení toho, co jsem prožil v druhé světové válce. Váhal jsem, protože od konce války bylo napsáno a vydáno mnoho knih s válečnou tematikou. Jejich autory byli většinou bývalí vyšší velitelé a méně už velitelé středního, natož nižšího stupně. V jejich líčení vystupovaly pluky, brigády, divize, tankové a armádní sbory, armádní uskupení, štáby, komisaři či politrucci a převážně čelní velitelé vyšších hodností. Stejně tak tomu bylo u některých poválečných novodobých historiků. Pokud vůbec se tito autoři zmiňovali o poddůstojnících a řadových vojácích, pak jen zprostředkovaně a zobecněně. Velitelé nižších stupňů a poddůstojníci, kteří válku prožívali v přední linii spolu s řadovými vojáky a bez nichž by tyto útvary byly jen prázdnými pojmy, byli opomíjeni. Jen málo se ví o tom, jak tito vojáci žili a bojovali, co prožívali a co museli protrpět nejen na frontě, ale i po návratu do svých domovů.

Delší dobu po skončení války jsem uchovával záznamy o frontovém životě svém a svých krajanů, ruských Čechů, o jejich vzájemné korespondenci z jedné fronty na druhou, jakož i s domovem. Tyto písemnosti mohly už dříve posloužit k napsání knihy, avšak jejich využití, aniž by byly poplatné politické ideologizaci, nebylo ještě dlouho po válce možné.

V poválečných letech jsem se vícekrát osobně setkával s mnohými bývalými spolubojovníky nejen z řad českých krajanů. Každý z nich přispěl líčením vlastních dlouhých válečných let 1941–1945 strávených na frontách od Baltského k Černému moři. Byli to vojáci 1. čs. armádního sboru, 299. střelecké divize (pro zásluhy v boji označované jako „Charkovská“) 53. armády a jiných armádních uskupení, především pak 1., 2., 3. a 4. ukrajinského frontu. Leccos z jejich paměti vymizelo, vybledlo či zůstalo zamženo. Na některé válečné prožitky se však rozpomenuli víceméně stejnou měrou. Ani dlouhý čas, který od té doby

uplynul, nevymazal z jejich paměti hluboce prožité události. Byly to zážitky radostné i méně radostné, některé humorné, avšak převážně velice smutné a tragické.

K napsání této knihy jsem využil vzpomínky svých bratranců Kratochvílových – Miloslava, Jaroslava a Ludvíka –, dále vzpomínky mých dvou bratrů, Josefa a Miloslava, a v neposlední řadě písemné záznamy mého spolužáka Karla Jersáka. Moje vlastní vzpomínky se vynořují a víří v mé paměti co do obsahu a děje velmi živě. Píšu o nich tak, jak jsem je vnímal ve svých necelých patnácti až devatenácti letech.

Na černomořském pobřeží Ukrajiny

ČESKÁ ALEXANDROVKA

Moji rodiče a prarodiče byli náboženskými exulanty. Dlouhá léta svého exulantského života prožili ve Slezsku, kde v roce 1802 spolu s dalšími exulantskými rody založili městečko Zelów. Odtud v šedesátých a sedmdesátých letech 19. století odcházeli do carského Ruska. Posléze přesídlili do Marienbergu v Chersonské gubernii, kde žili a hospodařili na pozemcích velkostatkáře knížete Gagarina. Byla to obec, kterou původně založili Němci. Po několika letech přesídlili do Čubovky na železniční trati Kyjev – Birczula (později Kotovsk a nyní Podilsk) – Oděsa. V roce 1899 v těch místech založili evangelickou obec s názvem Česká Alexandrovka. Tomu ovšem ještě předcházelo dlouhé putování do hloubi Ruska až k Uralu a na Sibiř. V České Alexandrovce jsem se v roce 1926 narodil jako desátý z dvanácti dětí Viléma Andrše a Ludmily Pluhařové. Rodiče maminky byli rovněž exulanti a žili v Taškentu (Uzbekistán). Na počest jednoho z mamčiných bratrů jsem byl pokřtěn jako Bohuslav. Moji sourozenci a kamarádi mi říkali Bohuslav, Bohouš, Bohun, Bobek, Bobik, zatímco lidé jiných národností – Ukrajinci, Rusové, Němci, Moldavani, včetně jejich dětí – mě nazývali nejčastěji Boguslav, Boguš, Bouš. Nejvíce se mi líbila jména Bohuslav a Boguslav, kterými mne oslovovali všichni učitelé ve škole. Když jsem se dozvěděl, že nedaleko Kyjeva je město Bohuslav (znějící stejně ukrajinsky i rusky – Boguslav), založené v roce 1032, byl jsem na své jméno jak se patří hrdý. Na jižní Ukrajině v kraji poblíž Kotovska jsem žil až do svých necelých osmnácti let.

Některé události, které si pamatuji, pochází z mého raného dětství. U příležitosti v té době největšího svátku, 20. výročí Velké říjnové socialistické revoluce, se na školním dvoře konalo slavnostní shromáždění za účasti agitátorů z okresu. Hovořili o dalších odhalených nepřátelích

lidu jako o zrádcích a špionech, obviňovali je ze spiknutí a jiných zločinů a vyzývali vesničany ke schválení jejich odsouzení k trestu smrti zastřelením. Zvedaly se ruce „pro“, nikdo se neodvážil být „proti“. Nechápali to nejen školáci, pionýři a komsomolci, ale ani jejich rodiče a sousedé. Byl jsem ještě „oktábrjonok“, jak se na počest Říjnové revoluce říkalo dětem předškolního věku. Stal jsem se pionýrem a později jsem jako budoucí komsomolec začínal více vnímat dění kolem sebe. A mnohému jsem nemohl rozumět.

V denním tisku a rozhlasu se začala objevovat jména dalších a dalších nově odhalených zrádců a špiónů, takzvaných „vragov naroda“ (nepřátel lidu), nejen z řad významných politických činitelů, ale i běžných členů VKS(b)* a bezpartijních. Byl rozpoután hrůzostrašný teror. Zemí se valila jedna vlna předem naplánovaných represálií za druhou, včetně nebyvale vysokého počtu poprav. Orgánům NKVD byly dány rozsáhlé pravomoci k vraždění zcela nevinných osob. Časově nejkratším, avšak rekordně „nejúrodnějším“ obdobím zdivočelého vraždění bylo období Velkého stalinského teroru v letech 1937–1938.

Byl sváteční den 1. máje 1938. Bočnice ozdobené korby nové kolchozní půldruhatunky byly sklopeny, na její plošině jsem stál v bílé pionýrské košili s rudým galstukem (kravatou). Na blýskavé kovové přezce kravaty se skvěl nápis „Buď gotov“ („Buď připraven“). S hrdostí jsem ukrajinsky deklamoval báseň „Bratky mij v Červonu armiju pišov...“ („Můj bratříček odešel do Rudé armády...“). Nevěděl jsem, že tehdy z politických důvodů byli muži české, německé a jiných národností povolávání do Rudé armády jen zcela výjimečně.

V roce 1914 sloužilo v ruské armádě celkem 15 600 ruských Čechů ve věku od 18 do 45 let (státních občanů Ruska). Z tohoto počtu bylo

* VKS(b) – Všesvazová komunistická strana (bolševiků) byl mezi lety 1925–1952 oficiální název komunistické strany Sovětského svazu (pozn. redakce).

600 důstojníků a 15 000 poddůstojníků a vojínů. Početní stav Čechů v sovětské armádě před druhou světovou válkou a v jejím průběhu byl podstatně menší. Především proto, že ve dvacátých a třicátých letech byli mladí muži české národnosti z třídních důvodů povolávání do Rudé armády jen zřídka. A to i v případech, kdy nebyl jejich otec klasifikován jako kulak, nýbrž „jen“ jako „seredňak“.* Rovněž ti, jejichž otcové byli z politických důvodů „repressirováni“, nemohli sloužit v armádě. Z alexandrovských Čechů bylo v třicátých letech povoláno do armády jen několik jedinců. Většinou byli zařazováni do pracovních brigád pro výstavbu železničních tratí nebo do jiných polovojskových útvarů.

To se změnilo po přepadení Sovětského svazu fašistickým Němcem. Podle prohlášení Stalina děti postižených nemohou nést odpovědnost za své rodiče. Češi byli mobilizováni do sovětské armády a zařazováni i do československé zahraniční armády v SSSR. Bojovali na všech frontách od Baltu až po Černé moře. V nevelké obci Česká Alexandrovka žilo pouze 21 českých rodin, z nich v Rudé armádě sloužilo 29 mužů a dalších 23 mužů včetně čtyř žen sloužilo v 1. čs. armádním sboru. Vzhledem k malému počtu rodin je celkový počet 52 mužů a žen ve zbrani pozoruhodný. Obdobně tomu bylo i v jiných českých komunitách v Rusku, na Ukrajině a v ostatních svazových republikách.

Souhrnné údaje o počtu Čechů žijících na území bývalého carského Ruska a Sovětského svazu se v různých historických pramenech značně liší. Během tří emigračních vln Čechů, opouštějících vlast z náboženských a ekonomických důvodů v 16. až 19. století, vznikla řada vystěhovaleckých komunit – především na území bývalé Volyňské gubernie, kde bylo v předvečer první světové války podle více méně hodnověrných údajů celkem 254 českých obcí, v nichž žilo kolem padesáti tisíc obyvatel. Další komunity byly rozesety podél pobřeží Černého moře,

* Seredňak – kategorie „středního rolníka“, zemědělece s držbou půdy přibližně do 20 ha; půdu obdělával sám, resp. se svou rodinou (pozn. redakce).

na Krymu, severním Kavkazu, na Sibiři, v širším okolí větších i menších měst jako Kyjev, Lvov, Rovno, Luck, Oděsa, Nikolajev, Melitopol, Simferopol, Novorossijsk, Orenburg, Samara, Saratov, Krasnodar, Stavropol, Omsk, Barnaul či Taškent.

Kromě oslavy 1. máje a třídních oslav výročí Velké říjnové revoluce byly ostatní svátky pracovními dny. Šlo o různá výročí – jako např. narození a úmrtí Lenina, založení Rudé armády, přijetí tzv. Stalinovy ústavy z roku 1936 či Mezinárodní den žen 8. března. Kolem různých akcí, pořádaných v souvislosti s těmito svátky, a zejména v době zasedání a sjezdů VKS(b) a výkonných výborů sovětu a v době voleb, bylo v tisku plno humbuku. Zpravidla téměř sto procentní účast ve volbách a stejně tolik odevzdaných hlasů pro kandidáty bloku komunistů a bezpartijních byly vynucenou maškarádou, vydávanou za vysokou uvědomělost sovětských občanů. Nejtít k volbám bylo cosi nepředstavitelného. To nikdo nemohl riskovat. O tom, kdo bude „voleným“ zástupcem na nižších a vyšších stupních orgánů státní moci a správy, rozhodovala strana – Všesvazová komunistická strana (bolševiků). Jiná nebyla. Ani nemohla být. Myšlení lidí bylo soustavně zpracováváno polopravdivými, mnohdy lživými zprávami a opakovaným předčítáním úvodníků *Pravdy* či *Izvěstijí* v rozhlasu po drátě. Vyjádřeno dnešními slovy: Bylo to dokonalé vymývání mozků. Jednou z osvědčených forem agitace třicátých let byly tzv. sljoty (slety – slavnostní setkání) vzorných vedoucích kolchozních brigád, mechanizátorů, traktoristů, polních čet, dojiček apod. Pořádaly se na různých úrovních – okresů, oblastí či republik. Vedle výměny pracovních zkušeností se vyžadovala kritika a sebekritika, a hlavně jedno-
myslná podpora strany a vlády.

Těžká celotýdenní robota na kolchozních polích ubírala lidem mnoho sil a ti neměli ani pomyslení na účast na oficiálních oslavách. Hospody ve vesnicích neexistovaly, vodka se popíjela u pultu v kooperaci – obchodě se smíšeným zbožím –, samohonka doma nebo u sousedů.

Elektřina na venkově zavedena nebyla. Občas se promítaly němé filmy s použitím filmového zařízení na ruční dynamo, které přivázeli z města. Školákům se moc líbily filmy o bojích „bělých“ s „krasnými“, bělogvardějců s rudoarmějci. Při sledování takových filmů, jakmile se objevili jezdci na koních s tasenými šavlemi nad hlavami, z plna hrdla křičeli: „Hurá, hurá, krasnyje!“ Byla to doba propagace různých vzorů a hrdinů mládeže. Především to byli pionýr Pavlik Morozov a komsomolec Pavka Korčagin. A byla to také doba odhalování nepřátel lidu a pořádání monstrózních procesů, časy agitace a vyzývání k bdělosti a ostrážitosti před nepřítelem. Tak zvaným nepřítelem lidu se mohl stát každý podle hesla: „Kdo nejde s námi, jde proti nám.“ Každý, kdo byt jen zapochyboval o správnosti stalinské politiky.

V kanceláři kolchozu a na jiných místech visely portréty hrdinů občanské války. Byli ve stejnkrojích s mnoha vyznamenáními na prsou: Vorošilov, Buďonnyj, Tuchačevskij, Jedorov a Bljucher. Mnozí piloti jako například Valerij Čkalov, který se proslavil dálkovými lety z Moskvy do Petropavlovsku na Kamčatce (1936) a z Moskvy do USA (1937). Tři letkyně – Polina Osipenko, Valentina Grizodubova a Marina Raskova –, které dosáhly nového mezinárodního ženského dálkového rekordu, a řada dalších. Zejména mládež je obdivovala. A stejnému obdivu se těšili účastníci slavné Papaninovy výpravy k severnímu pólu v roce 1937 i jejich zachránci, polární letci Vodopjanov, Molokov, Ljapidevskij, Levaněvskij, Kamanin a Kokkinaki.

A najednou byli dosud velmi populární maršálové Sovětského svazu Tuchačevskij, Jedorov, Bljucher, Gamarnik a řada dalších – okolo čtyřiceti tisíc významných vyšších vojenských velitelů – nečekaně prohlášeni za nepřátele lidu. Byli obviněni ze zrady, špionáže, spiknutí a dalších smrtelných hříchů a odsouzeni k trestu smrti zastřelením. Mezi „papaninci“ byl nejmladším a jediným zahraničním účastníkem český letec Březina. Po psychickém a fyzickém mučení byl donucen k přiznání, že prováděl špionáž – byl popraven.

IDEOLOGIZACE A STRACH Z CIZINCŮ

Ke konci třicátých let se životní úroveň obyvatelstva Sovětského svazu ve srovnání s předchozím obdobím poněkud zlepšila. Zdaleka však neodpovídala komunistické propagandě hlásající, že revoluce dala lidu nejen svobodu, nýbrž i hmotné statky a možnost blahobytně a kulturně žít. Oč menší péče byla věnována materiálnímu zabezpečení lidí, o to větší úsilí bylo vyvíjeno k jejich důkladnému ideologickému ovlivnění. Všem, co psala *Pravda* a co bylo papouškováno v rozhlase a v jiných ústředních novinách, jako byly *Izvěstija*, *Trud*, *Komsomolská pravda* či *Pioněrská pravda*, se muselo věřit a považovat to za pravdu pravdoucí. Stejně informace obsahovaly oblastní a okresní noviny, jejichž obsah se přepisoval do stěngazet, tj. nástěnek na úřadech a v institucích. Co je pravda a co lež, to se nedalo nijak rozpoznat. Stokrát opakovaná lež se stávala pravdou. Říká se, že lež má krátké nohy. Snad ano, avšak tam a tehdy institucionalizovaná lež dlouho dusila všechno a všechny.

Všem, a zejména mládeži, bylo od prvních školních let vtoukáno do hlavy, že se narodili a žijí v nejpokrokovější a nejvyspělejší zemi s nejspravedlivějším společenským zřízením. Každý musel vědět – a nesměl o tom pochybovat –, že v Sovětském svazu je to či ono nejlepší, největší, nejpokrokovější, protože to neřekl nikdo jiný než všemohoucí NEJ... Knižně vydané *Dějiny VKS(b)* se vyznačovaly tím, že zamlčovaly a překrucovaly fakta a události. Podstatné části obsahu schválil a zredigoval osobně Stalin. V textu zdůrazňoval místa a vlastnoručně vpisoval formulace tam, kde se mu glorifikace jeho zásluh jako největšího „vožďa i učitele“ („vůdce a učitele“) zdála nedostačující.

Školní prázdniny trvaly vždy tři letní měsíce. Školáci ale ve skutečnosti žádné neměli. Vypomáhali při okopávání a sklizení zemědělských

plodin. O Artěku* na Krymu, který sloužil především pro děti stranických a státních prominentů, jsme mohli jenom snít. V době školních prázdnin jsme chodili na pole předčítat kolchozníkům nejnovější zprávy z novin. Bylo to zpravidla ve chvílích jejich přestávky na pidobidok – přesnídávku. Nejen českým ženám, které neznaly azbuku, ale i negramotným ukrajinským či ruským, jež se v zimním období učily číst a psát v Likbezu,** ale bylo to nedostačující. Vzpomínám si, že to byly zprávy o pracovních závazcích v rámci socialistického soutěžení, a zejména zprávy o neustále nových případech odhalení „vragov naroda i predatělej“ – nepřátel lidu a zrádců. Z vlastních trpkých zkušeností tušily, že není vše tak, jak se líčí v novinách. Vždyť nejedna z nich už delší dobu postrádala svého manžela, bratra či syna, nebo celé rodiny z okruhu svého příbuzenstva. Teprve po válce se dozvěděly, že jejich životy skončily v lágrech Gulagu*** nebo zastřelením. Ostatní členové jejich rodin byli

* Artěk – slavný komplex pionýrského tábora na Krymu. Původně ozdravný tábor pro děti s tuberkulózou založený roku 1925 se v následujících desetiletích masivně rozrůstal a na vrcholu své slávy dokázal hostit až 27 tisíc dětí ročně ve více než 150 budovách. Součástí komplexu bylo i kino či velký stadion (pozn. redakce).

** Likbez (Likvidacija bezgramotnosti) – Likvidace negramotnosti; zkratka označující oficiální sovětskou státní kampaň hromadného vyučování čtení a psaní negramotných dospělých osob, která byla realizována ve 20. a 30. letech (pozn. redakce).

*** Gulag (Glavnoje upravlenije ispravitel'no-trudovych lagerej) – Hlavní správa nápravně-pracovních táborů; oddělení sovětské tajné policie zodpovědné za řízení systému nucených prací v Sovětském svazu. V přeneseném významu síť pracovních táborů, která začala být budována pro perzekvované „nepřátele“ bolševického režimu brzy po bolševickém převratu. Odhady počtu lidí, kteří systémem Gulagu prošli, se liší – objevují se nejčastěji v rozmezí 18–28 milionů osob. Během vrcholné fáze bylo v táborech vězněno mezi 10 až 12 miliony osob (konec 30. let, 40. léta, počátek 50. let), mezi lety 1929 a 1953 mohl mít celý komplex na svědomí asi 2,5 až 3 miliony lidských životů. Na konci Stalinovy vlády existovalo na 200 táborů nucených prací (pozn. redakce).

ve svých právech přinejmenším administrativně i jinak postihování. Zjara roku 1940 doručil pošťák Eda Kulhavý rodině Andršových v České Alexandrovce pohlednici odeslanou z Oděsy s podpisem: Ludvík K. Byl to jeden ze tří synů mých kmotrů, Marie a Pavla Kratochvílových. Po mém křtu v roce 1926 se rodina Kratochvílových natrvalo vystěhovala do Československa. Nikdo z široce rozvětveného příbuzenstva Kratochvílových v České Alexandrovce netušil, jak se mohl Ludvík objevit na území SSSR. Byla to pro ně mimořádná událost, velké překvapení, ale zároveň se jich zmocnil strach. Jakýkoli styk s cizinci byl v té době v SSSR přinejmenším podezřelý. Veškerá korespondence byla cenzurována. Jednou z podmínek přijetí mého staršího bratra Josefa na pedagogickou školu v Baltě, kromě vyvrácení podezření z písemného styku s cizinou, bylo zřeknutí se otce, zatčeného v době Velkého teroru z let 1937–1938. Naléhali takřikajíc „po dobrém“, aby to učinil, ale Josef se otce nezřekl. Svěřil se s tím mamince. Oba si nevěděli rady a neměli žádného zastání. „Boče, boče můj, to je trápení, to je trápení,“ s pláčem říkávala maminka. Večer před ulehnutím ke spánku se v pokleku s rukama sepnutýma na posteli nahlas modlila. Ulehčilo se jí, když Josefa, jakožto vynikajícího žáka, přece jen přijali. Stejně tak jsme se museli modlit všichni.

Můj spolužák Karel Jersák byl studentem střední technické školy v dřívějším okresním městě Ananjev. Byl předvolán na oddělení milice k výslechu ohledně svého bratra žijícího v Československu, kterého počátkem dvacátých let odvezl vikář Rudolf Šedý se skupinou dětí na vyučení do Čech. Nejdříve mu kladli běžné otázky (kde se učí, jak se mu líbí studium) a pak následovalo:

„Máte bratra v Československu?“

„Ano, mám.“

„To je tam, kde jsou Škodovy závody?“

„Ano, tam.“

„A dopisujete si se svým bratrem?“

„Ne, odjel do Čech v roce 1923, když jsem se já narodil.“

„Kdy jste se viděli naposledy?“

„Viděl jsem ho jen na rodinné fotografii, na níž jsem i já, v kočárku. Z vyprávění rodičů a starších sourozenců jsem o něm věděl jen tolik, že při loučení nade mnou plakal.“

Byl zbaven funkce předsedy třídy, hrozilo mu vyloučení z výboru komsomolské organizace a vyhazov ze školy. Také jeho staršímu bratrovi Josefovi v roce 1932, kdy přijímali do kursu traktoristů výhradně komsomolce, naléhavě „doporučovali“ zřeknutí se otce coby kulaka.

V bouřlivém toku dní konce třicátých let spěly události rychlým tempem k válce. Zatímco se v různých částech světa bojovalo, Sovětský svaz se na větší válku usilovně připravoval. Měl už za sebou dvě šarvátky u jezera Chasan a na mongolsko-mandžurské hranici u řeky Chalchyn-gol, kde Rudá armáda v letech 1938–1939 po počátečním debaklu nakonec uplatnila svou velkou početní a materiálovou převahu a porazila japonské samuraje. V té době byla mezi mládeží velmi populární nová píseň „Tri tankista, tri vesjolych druga, ekipaž mašiny bojevoj...!“. Školáci snili o tom, že jednou budou také tankisty, jako ti od Chalchyn-golu. Následovalo přepadení Finska (1939–1940) a okupace Polska, Besarábie, severní Bukoviny, Litvy, Lotyšska a Estonska. Dělo se tak pod hesly poskytnutí bratrské pomoci a osvobození na žádost těchto zemí.

ŠKOLNÍ PRÁZDNINY

Blížil se konec školního roku 1940–1941. Ještě v březnu se zima nechtěla vzdát své vlády. Dlouhé a široké kolchozní lány byly stále ještě pod příkrovem místy tajícího sněhu. Všichni školáci se těšili na nadcházející školní prázdniny, které trvaly vždy od poloviny června do začátku září. V této letní době běželi každé ráno na dvůr před kanceláří kolchozu, kde kolchozní brigádýr mlátil těžkým kladivem do kusu kolejnice zavěšené na silné větvi mohutného kaštanu. Svolával kolchozníky, aby jim oznámil, co a kde bude každý z nich toho dne dělat. Školáci byli zpravidla

určení k práci při okopávání, jednocení cukrové řepy, brambor, kukuřice, slunečnice a jiných zemědělských plodin, při sbírání „dolongosíků“ (rýhonosec řepný) a jiného škodlivého hmyzu, při česání ovoce či vyplavování systlů z nor. Nejvíce se těšili na práce v době žní. Kluci byli ponejvíce určováni k vedení a pohánění koní při orbě, setí, „rozpaškování“ (plečkování), sklizni a svozu obilí.

Občas jsem se spolu se svými kamarády účastnil různých lumpáren. Jednou jsme pomáhali ženám shrabovat suchou pokosenou trávu v hlubokém údolí lesa Karazej. Když ženy uslyšely shora ze stráně naléhavé volání, poslaly mne jako nejmladšího nahoru k volajícimu. Po návratu jsem jim zalhal, že nějaké dítě spadlo do studny. Ženy se polekaly a některé z nich se rozplakaly v tušení, že by mohlo jít o jejich dítě. Lekl jsem se a přiznal, že se jednalo o běžný vzkaz od kolchozního brigadýra, kam se mají odebrat po ukončení práce v lese.

V prvních jarních dnech 1941 probíhaly přípravy k letním vojenským manévřům. Na poli za vesnicí přistávala spojovací letadla. Pod vlivem toho, co denně na vlastní oči viděli a co slyšeli o přípravách k válce, alexandrovští kluci snili o tom, že budou letci nebo námořníky. Snil jsem o tom nejen já, ale i můj velmi nadaný a vnímavý kamarád Váňa, který měl jako sirotek těžký život. Vypadal starší než ostatní spolužáci. Všichni věděli, že jeho příjmení je Jasinčuk, ale kamarádi a spolužáci na něho z legrace či škodolibosti volali „čuk, čuk Jasinčuk“, tak mu zůstala přezdívka Čuk. Ve škole si mezi žáky a učiteli získal respekt tím, že třídnímu učiteli vytknul jeho chování. Stalo se to, když nezvladatelný spolužák Tolka, který měl na pravé ruce mezi palcem a ukazovákem vytetovanou kotvu, při psaní diktátu vrazil před sebou sedící Emilce Jersákové do zad pero namočené v inkoustu. Tvářil se přitom zcela lhostejně, jako pravý oděský urkahán. Všemi žáky velmi oblíbený třídní Kobelěckij ho chytil za ucho a uštedřil mu mírný políček. Ve třídě to zašumělo. Čuk prudce praštil odklopnou deskou škamen, postavil se a prohlásil, že v sovětské škole jsou tělesné tresty zakázány. Všichni

ztichli a napjatě čekali, co bude dál. Učitel odvedl Emilku do sborovny k ošetření. Čuk přistoupil k Tolkovi, uchopil kalamář s inkoustem a vylil mu ho za límec košile. Od té chvíle se Čuk stal v očích svých spolužáků hrdinou.

V půli června škola končila. Ve čtvrtek 19. června nám bylo slavnostně předáno vysvědčení s vyznamenáním, tak zvaná „Pochvalnaja gramota“. Plni elánu a chuti do života jsme měli v úmyslu přihlásit se do vojenského dělostřeleckého učiliště. Ale k tomu už nedošlo. Za deset dnů nato začaly na naše hlavy padat první bomby a 6. srpna kolem poledne do České Alexandrovky dorazili první vojáci Wehrmachtu.

Léta 1941–1943

ZAČÁTEK VÁLKY

Informace o dění, které Sověti poskytovali sdělovacím prostředkům, byly mnohdy zkreslené. Vzpomínám si na některé takové případy ze začátku a konce války. Za začátek druhé světové války se všeobecně považuje 1. září 1939 a za její konec 8., resp. 9. květen 1945. Ve skutečnosti válka skončila až porážkou Japonska v půli srpna 1945. Akt podepisování bezpodmínečné kapitulace na palubě amerického křižníku Missouri se konal 2. září 1945 za účasti nejvyšších představitelů spojeneckých vojsk v čele s americkým generálem Douglasem MacArthurem. Velitelem sovětských vojsk nasazených do bojů po vypovězení války Japonsku v letních měsících roku 1945 nebyl jakýsi neznámý plukovník Vasiljev, jak bylo tehdy oficiálně oznámeno, ale bývalý náčelník generálního štábu maršál Vasilevskij, který velel 3. běloruskému frontu a od léta 1945 pak vojskům na Dálném východě. Jeho zjevení se v místech několika zastávek po cestě na Dálný východ k převzetí velení vyvolávalo údiv a nepochopení vojáků. Mnozí maršála Vasilevského znali osobně – a nyní mu museli podávat hlášení jako plukovníku Vasiljevovi. Divili se a nerozuměli této kamufláži. Při podepisování aktu kapitulace na křižníku Missouri pak nezastupoval Sovětský svaz někdo z vyšších velitelů, jako tomu bylo na straně Spojenců po kapitulaci Německa, nýbrž zcela neznámý druhořadý generál Děrevjanko. Bylo to příznačné pro nastávající poválečné vztahy mezi vítěznými velmocemi.

Oficiálním datem začátku války je pátek 1. září 1939, tedy den, kdy Německo přepadlo Polsko. Tehdy ale USA ani Sovětský svaz nebyly ještě ve válce. Pro lid Sovětského svazu, včetně tamních Čechů, trvale žijících v různých končinách jeho rozsáhlého území, začala druhá světová válka až v neděli 22. června 1941. Toho dne, krátce po třetí hodině ranní,

fašistické Německo bez vypovězení války zaútočilo. Pro sovětské lidi to bylo cosi neuvěřitelného. Vždyť nedávno se nejvyšší sověští představitelé objímali s Ribbentropem a Stalin si s nimi připíjel na zdraví Hitlera. Při podepsání paktu o rozdělení Polska v srpnu 1939 Hitler řekl, že Stalin si bezpochyby zaslouhuje úcty. Stalin na oplátku ve svém přípitku v noci 24. srpna prohlásil: „Věci se nemají tak, že zde jde o fašismus. Hitler je chlapík. Já vím, jak německý národ miluje svého führera.“

Vrcholem námluv Sovětského svazu s hitlerovským Německem bylo uzavření německo-sovětského paktu o neútočení a smlouvy o rozsáhlé vzájemné výměně zboží. Stalo se tak po německém anšlusu Rakouska a okupaci Československa v druhé půli srpna 1939. Noví spojenci po vzájemné dohodě okupovali Polsko a stanovili oblasti svého vlivu v Evropě. Aby rozdělení Polska proběhlo bez potíží ze strany polských komunistů, prohlásil Stalin komunistickou stranu Polska za stranu provokatérů a špiónů. Členové jejího ústředního výboru byli povoláni do Moskvy. Po příletu byli hned na letišti zatčeni a bez soudu a vyšetřování zastřeleni. Po nástupu Hitlera k moci počátkem třicátých let byli Němci fašisty, nepřáteli všech a všeho, spojenci Anglie proti Sovětům. A o pár let později se z nich stali přátelé. Na podzim roku 1939 bylo v novinách a rozhlase plno zpráv o přátelském setkání sovětských a německých vojáků na území poraženého Polska, fotografií ze setkání a prohlášení o zajištění trvalého míru v Evropě. Byla vychvalována statečnost vojáků německého Wehrmachtu v boji proti anglickým a francouzským kapitalistům.

Do Německa směřovaly vlakové soupravy plné surovin, obilí a jiných zemědělských produktů. Odtud se do Sovětského svazu vlaky vracely převážně s výrobky lehkého průmyslu, špendlíky, nitěmi, jehlami a podobným zbožím. Za necelé dva roky po uzavření paktu o neútočení Hitler zahájil bleskovou válku proti svému dosavadnímu spojenci Stalinovi. Vojáci německého Wehrmachtu se v horkém létě 1941 nezadržitelně řítily na východ. Do té doby byl Churchill svoloč, buržoust, švalo

se proti „Anglánům“, a najednou byli Angličané spojenci Sovětů, kteří hlásají: „Smrt německým okupantům!“

Od jara 1940 byl Stalin z různých stran informován o soustředování německých vojsk na hranicích Sovětského svazu a o jejich přípravách k útoku. V mnoha hlášeních byly uváděny neustále vzrůstající početní stavy od 80 do 120 divízi i přesné datum zahájení útoku: 20.–22. červen 1941. Hlavními spojenci Německa na východní frontě byli kromě Rumunů Italové (374 000 vojáků, padlo 94 000, v zajetí zemřelo 23 000 vojáků), Maďaři (přes 350 000 vojáků, celkové ztráty kolem 300 000) a Finové (400 000 vojáků, ztráty 55 000). Kromě nich, v menším počtu, to byli ještě Španělé (asi 40–50 000), Holanďané (asi 50 000), Slováci (asi 36 000, z nichž nejméně tři tisíce zahynuly a do zajetí padlo přes 27 000 mužů).

Ze satelitů hitlerovského Německa bylo Slovensko jedním z prvních, který vyhlásil válku Sovětskému svazu. Na rozdíl od Velké Británie, USA a Francie existenci Slovenského státu uznalo Německo ihned po jeho vzniku v roce 1939. Od července 1941 až do září 1944 bojovali Slováci na Ukrajině, Krymu a na severním Kavkazu. Dále bojovali na straně Němců Lotyšši (25 tisíc), Vlámové (kolem 23 tisíc), Chorvati (20 tisíc), bosenští muslimové (20 tisíc), Estonci (15 tisíc), Dánové (11 tisíc), Norové (7 tisíc), Francouzi (7 tisíc), Albánci (5 tisíc) a Švédové (4 tisíce). Obranná linie na dřívější západní hranici Sovětského svazu byla po uzavření paktu mezi Němci a Sověty prakticky likvidována a nová linie po obsazení Polska nebyla ještě dobudována. Navíc sovětské divize na hranicích zůstaly bez dělostřelectva, které se v té době zdokonalovalo ve střelbě na vzdálených polygonech. Letci z pohraničních letišť měli nedělní volno. Již prvního dne přepadení Luftwaffe zničila 1 200 bojových letadel, z nich 800 zůstalo v troskách na zemi, aniž by vzlétlo.

O tom, že před čtvrtou hodinou nedělního rána 22. června byla bombardována řada měst, mezi nimi i Kyjev, vesničané nevěděli. Teprve po návratu lidí z bazaru v okresním městě Kotovsk se dozvěděli, že

vypukla válka. O dva dny později se Českou Alexandrovkou rozlehlo rychlé vyzvánění na železniční kolejnici, která sloužila mimo jiné jako signalizační zařízení v případě požárů. Kolchozníci přiběhli a shromáždili se ve stínu košatého kaštanu u kanceláře kolchozu. Agitátoři komunistů informovali vesničany o přepadení Sovětského svazu a ujišťovali je, že na sovětském území se válčit nebude a že nepřítel bude v krátké době na hlavu poražen, protože, jak zněla slova jedné z předválečných písní, „Od tajgy do britanských morej, Krasnaja armija vsjech silněj!“ („Od tajgy po britská moře, ze všech nejsilnější je Rudá armáda!“). A také v duchu další nejnovější populární předválečné písně plné optimismu: „Jesli zavtra vojna, vskolychňotsja strana, ot Moskvy i do Vladivostoka, vskolychňotsja strana, velika i silna, i vraga razobjom my sžestoka.“ („Kdyby zítra začala válka, celá země se zachvěje od Moskvy až po Vladivostok, zachvěje se země, velická a mohutná, a nepřítel zničme tvrdým úderem.“)

Následující dny svědčily však o něčem jiném. Postup německých vojsk na východ byl mimořádně rychlý. Za necelé tři týdny od přepadení SSSR se fronta na některých úsecích posunula od západních hranic do vnitrozemí o stovky kilometrů. Na jihu Ukrajiny, poté co Němci spolu s Rumuny na podzim 1941 dobyli Oděsu, se počátkem jara 1942 prohýbaly železniční koleje vedoucí přes Kotovsk kolem České Alexandrovky pod tíhou německých tanků, děl a jiné vojenské techniky. Vlaky byly plné do půli těla svlečených, opálených vojáků Wehrmachtu, hrajlících na foukací harmoniky. Byly to posily vojsk nasazených k rozhodujícím bojům o Krym a dobytí Sevastopolu.

V novinách byly zprávy o velkých ztrátách Němců, uváděly se značné počty zabitých, sestřelených letadel a zničených tanků. O ztrátách Rudé armády se zprávy nezmiňovaly vůbec nebo jen okrajově. Ve skutečnosti její ztráty značně převyšovaly ztráty Němců, o počtech zajatých rudoarmějců ani nemluvě. Teprve půl století po válce byly v Rusku zveřejněny údaje o tom, že převaha Rudé armády ve výzbroji byla v té době

obrovská – tanků měla třikrát a letadel dvaapůlkrát více než Němci. Rudá armáda měla celkem 180 divizí, ale jen během prvních tří týdnů války jich 28 ztratila.

Celá Oděská oblast se ocitla ve směru postupu rumunských vojsk a německé 11. armády generálplukovníka rytíře von Schoberta ze skupiny armád Jih polního maršála von Rundstedta. V neděli 29. června dopoledne se nad městem Kotovsk objevilo šest dvoumotorových německých letadel. Cílem náletu byla železniční stanice. Němečtí piloti proletěli nízko nad městem, vše si dobře prohlédli, otočili se a při druhém průletu začali shazovat bomby. Žádné letadlo z našeho alexandrovského ani z jiného letiště proti nim nevzlétlo. Proslýchalo se, že ve městě a jeho okolí nebyla žádná protiletadlová děla.

Následující neděli, týden po prvním náletu, se uskutečnil další. Devítka dvoumotorových bombardérů Heinkel He 111 bez doprovodu stíhaček zaútočila opět na železniční stanici. Palba protiletadlových děl byla bezvýsledná. Tentokrát vzlétla jedna sovětská stíhačka I-16 s tupým nosem, stroj konstruktéra Polikarpova. Když se zezadu přiblížila k německým letadlům, zazněly dvě krátké kulometné dávky. Němec mířil přesně. Stíhačka se zřítily za lesem Karazej.

Mezi obyvatelstvem se neustále šířily zprávy o vysazování německých špiónů z letadel. Propukla parašutistická psychóza a špionománie. Objevit se ve městě na ulici v černých brýlích znamenalo riskovat zatčení. Klobouk na hlavě a černé brýle znamenaly, že je to nejspíš inostraněc (cizinec), a tedy nejspíše špión. Hned na tom či na onom místě byly prý spatřeny ve vzduchu padáky s německými parašutisty. Školáci a studenti hlídkovali v noci na koních, vyzbrojeni klacky, provazy a kuchyňskými noži pátrali po vysazených parašutistech. Lidé z měst prchali na venkov. Počátkem července musel kolchoz na požádání vojenských orgánů dát k dispozici několik koňských potahů k odvozu sovětských vojsk. Mezi vozky byli mimo jiné Čuk (Jasinčuk), Milek Hochmanů, můj bratr Josef a jeho spoluzák Karel Jersák. Po cestách necestách ujížděli vojáci

i civilisté, byla hnána stáda krav a jiných domácích zvířat. Když se objevila letadla německé Luftwaffe, všechny zachvátila panika a strach. Neměli se kde schovat, žádné zákopy ani stavby, široko daleko až k městu Ananjevu se táhla jen bezbřehá zelená pláň. Josef a Karel se po čtrnácti dnech vrátili domů. Čuk a Milek ujížděli s vojáky Rudé armády dále na východ. O něco později se stali řadovými vojáky Rudé armády a Milek padl do zajetí, zatímco Čuk se stal vojákem 1. gardového jezdeckého sboru, který byl v roce 1944 nasazen do bojů vedle 1. čs. armádního sboru na Dukle.

EVAKUACE

Novinové zprávy přinášely líčení bojů a úspěchů Rudé armády na všech úsecích fronty od Baltického až k Černému moři, ve skutečnosti se však fronta nezadržitelně blížila. Na mnoha místech kopali kolchozníci na dva metry hluboké a přes čtyři metry široké protitankové zákopy. Na počátku července začali přivážet do nemocnice v Kotovsku zraněné rudoarmějce. Úřady vyzývaly obyvatele k evakuaci na východ. Několik alexandrovských rodin této výzvy uposlechlo. Jako první se na cestu do neznáma vydaly obě moje starší sestry s rodinami. Nejstarší sestra Květuška s manželem a čtyřmi dětmi ve velkém obytném přívěsu taženém traktorem. Emilka se svým manželem učitelem a dvouletým synkem i přes viditelné těhotenství jela s jinou skupinou běženců koňským povozem. O pár dní později, v půli července, vyjeli na východ spolu s maminkou všichni ostatní, kromě bratra Miloslava, kterému se doma říkalo zkráceně Milek. Zůstal v obklíčené Oděse, kde studoval na železničním učilišti. Povoz upravený pro jednoho koně byl vrchovatě naložen. Prvním cílem jejich cesty byla česká vesnice Bohemka, vzdálená od České Alexandrovky devadesát kilometrů na východ. Na obrovské kobyle Malvě, z chovu belgických tahounů, trůnila dvanáctiletá Mařenka. Jakmile vyjeli z vesnice, maminka opakovaně volala: „Stůj, bomby padají!“ Kopyta Malvy mocně duněla po udusané cestě a vyvolávala

zdání bombardování. Zastavili se a chvíli poslouchali. Bylo ticho. Jelo se dál. Když dorazili do obce Grekovo, spatřili v nevelké výšce trojici třímotorových junkersů. Letěly zpět na svoji základnu kdesi v Rumunsku. Za jedním z nich se táhl pruh šedočerného kouře. Zamával křídly dvěma vpředu letícím strojům a ty mu odpovíděly stejným způsobem. Otočkou doleva si letadlo zamířilo, jak se zdálo, na obilné pole. Po chvíli se ale zarylo do příkré, akáty hustě zarostlé kamenité stráně. Příběhl jsem tam s partou kluků a poprvé spatřil mrtvé německé vojáky. Čtyři piloti, z nichž jeden byl bez hlavy, leželi seřazeni vedle sebe v ohořelých leteckých kombinézách. Zřejmě tam už před námi byli sovětsí vojáci z nedalekého letiště.

Z obce Grekovo pokračovala celá rodina v cestě dále na východ. Neustále je předjížděla vojenská auta a koňské povozy týlových útvarů sovětských vojsk. Důstojníci jim říkali, že německé tanky prorazily frontu a jsou již daleko vpředu, že i jim se sotva podaří uniknout z obklíčení. Radili, aby se vrátili domů. Měli štěstí, že jejich varování uposlechli. Rumunská vojska byla v Bohemce, kam měli namířeno, již 4. srpna, tedy o dva dny dříve nežli Němci v České Alexandrovce.

VE FRONTOVÉM PÁSMU

Po návratu z neúspěšné evakuace na konci července 1941 byly v České Alexandrovce početné týlové jednotky Rudé armády. Nálety na nedaleké polní letiště sílily. Linie fronty, táhnoucí se od Baltického moře na jih k Černému moři, se posunula o 350–600 kilometrů dále na východ do vnitrozemí SSSR. Němci už obsadili Litvu, Lotyšsko, Bělorusko a značnou část západní Ukrajiny. Hrozilo nebezpečí průlomu k Leninogradu, Smolensku a Kyjevu. Sovětská vojska vyklidila Smolensk a Kišinev. Němci bombardovali Leningrad a Moskvu. Sověti podnikli noční nálet na Berlín, ale ze 14 dvoumotorových nejnovějších bombardérů Petljakov jich doletělo k cíli jenom pět. Zpět na základnu se vrátily pouze dva značně poškozené stroje. Rudá armáda neustále ustupovala.

Na počátku války byla zřízena hlavní velitelství Severozápadního (maršál Vorošilov), Západního (maršál Timošenko) a Jihozápadního strategického směru (maršál Buďonnyj). Jmenovaní byli staří válečníci z dob občanské války. Protože se však neosvědčili, zanedlouho byli vystřídáni mladšími veliteli. V dalším průběhu války se pojmenování jednotlivých front a jejich velitelů neustále měnilo.

Hřmění od západu sílilo. K České Alexandrovce se rychle blížila fronta. Ve škole uprostřed obce byl divizní polní soud. Jednoho dne k večeru koncem července nařídili naši rodině, abychom šli dovnitř domu. Za chvíli přes náš dvůr vedli vojáci několik vojenských zběhů, byli špinaví, bosí, bez opasků a ruce měli svázané za zády. Vedli je přes naši zahradu k nedalekému lesu. Po chvíli byla slyšet střelba. Za týden se podobná scéna opakovala. Jen s tím rozdílem, že výstřely zazněly mnohem blíže.

Ve středu 6. srpna po deváté hodině palba zesílila a dělostřelecké granáty začaly padat do polí a zahrad naší vesnice. S mým spolužákem Vaňkou jsme se ukryli v okopu vyhloubeném rudoarmějci v našem ovocném sadu. Ostatní moji sourozenci s maminkou se šli schovat do sklepa k naší sestře Květušce. Když střelba poněkud polevila, vylezli jsme oba nahoru a pokrývali okop prkny, slámou a hlínou. Jakmile palba zesílila, opět jsme zalezli do již přikrytého rohu okopu. Měli jsme velký strach a začali se modlit. Vaňka Piť, rodem z velké moldavské obce Lipeckoje, se přitom jakožto pravoslavný opakovaně křížoval. V poledne dělostřelecká a kulometná palba značně zeslábla a nakonec zcela utichla. Zavládlo polední srpnové ticho. Pojednou jsme uslyšeli nějaké halekání a brebentění v cizí chrchlavé řeči. Vylezli jsme z okopu a na dvorku sousední chalupy, šikmo přes ulici, jsme spatřili mnoho postav v šedo zelených kalhotách a košilích s vyhrnutými rukávy, bez pokrývek hlavy. Byli to Němci! Vypadali, jako by se vydali na výlet. Chvíli jsme se zdráhali, ale nakonec jsme se osmělili a šli je okukovat. Bylo to pro nás něco neskutečného, poprvé v životě vidět cizí vojáky.